

Beata Ciupińska

YOUTH WITH PRO-SOCIAL SKILLS

Młodzież o posiadanych umiejętnościach prospołecznych

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4344-7510> E-mail: beata_ciupinska@o2.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.33a.17>

Wstęp

Człowiek udoskonala się bowiem nie tylko przez zdobywanie abstrakcyjnej wiedzy o prawdzie, ale także przez żywą relację z drugim człowiekiem¹

Kompetencje społeczne, utożsamiane są ze społecznie akceptowalnym, bezkonfliktowym funkcjonowaniem jednostki. Jednak w opinii Anny Nowak i Mateusza Szafrąńskiego w przestrzeni publicznej jest z tym problem, gdyż spory odsetek ludzi żyjących w polskim społeczeństwie wykazuje niski poziom kompetencji społecznych, bądź są one w nich nieuksztaltowane. Braki te przejawiają się bardzo często marginalizacją a nawet wykluczeniem społecznym².

Kompetencje społeczne są istotnym warunkiem prawidłowej socjalizacji i osiągnięcia dojrzałości niezbędnej do odpowiedzialnego pełnienia przypisanych ról społecznych, zatem nie dziwi, że w pracy wychowawczej i profilaktycznej stawia się nauczycielom i pedagogom liczne wymagania, szczególnie w zakresie rozpoznawania mechanizmów chroniących młode pokolenie przed zagrożeniami. Jednostka - jak podkreśla Ewa Wysocka³ - rozwija się przez ciągłą konfrontację z niesprzyjającymi okolicznościami, wykorzystując dostępne jej czynniki chroniące. Wśród ważnych zasobów indywidualnych wymienia umiejętności prospołeczne. To od nich uzależnione jest nawiązywanie i podtrzymywanie relacji interpersonalnych, a także osiąganie wyznaczonych celów życiowych, edukacyjnych i zawodowych. Sławomir Kania podkreśla, że uczeń o niskich kompetencjach społecznych znacznie częściej przejawia zachowania ryzykowne niż uczniowie o przeciętnych czy wysokich wynikach.⁴ Liczne badania⁵ potwierdzają, że istnieje zależność pomiędzy niskim poziomem kompetencji komunikacyjnych a nasileniem zachowań ryzykownych i aspołecznych. Również wskazują, że rozwinięta samokontrola, empatia oraz kompetencje społeczne są czynnikami zabezpieczającymi młodzież przed stosowaniem przemocy, a umiejętności komunikacyjne i zachowania prospołeczne chronią przed wiktymizacją. Natomiast w przypadku deficytów w zakresie wiedzy i umiejętności rozwiązywania sporów ujawniają się problemy związane z zachowaniami agresyw-

¹ Jan Paweł II, *Encyklika Fides et Ratio*, [w:] Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wyd. ZNAK, Kraków 2005, s. 1116.

² A. Nowak, M. Szafrąński, *Kompetencje interpersonalne, emocjonalne i społeczne licealistów – projekt edukacyjny „SWAP ON! Przełącz się na integrację!”* [w:] W. Heller, A. Janik (red.), *Kompetencje interpersonalne w przestrzeni szkoły*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 29.

³ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w działalności pedagoga resocjalizacyjnego – założenia teoretyczne i metodologiczne identyfikacji zaburzeń w przystosowaniu*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2016, nr 35(2) s. 208 - 209.

⁴ S. Kania, *Diagnoza kompetencji społecznych młodzieży licealnej – w kierunku profilaktyki pozytywnej*, [w:] W. Heller, A. Janik (red.), *Kompetencje interpersonalne w przestrzeni szkoły*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 68.

⁵ H. Kupiec, *Ewaluacja programu rozwijania kompetencji komunikacyjnych w resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska”, 2018, nr 15 s. 186.

nymi. Warto nadmienić, że w literaturze przedmiotu⁶ powszechne są ustalenia odnoszące się do perspektywy działań profilaktycznych, potwierdzające związki między niskimi kompetencjami społecznymi a agresją fizyczną i słowną, czyli tzw. agresją jawną. Lepsze zrozumienie własnych i cudzych przeżyć emocjonalnych, podkreśla Katarzyna Knopp⁷, większa wrażliwość na sygnały płynące od innych, sprawowanie kontroli nad emocjami, sprawiają, że łatwiej dostosować się do obowiązujących w relacjach społecznych norm oraz uwzględniać w swoim postępowaniu potrzeby innych.

Należy pamiętać, że kompetencje społeczne mają charakter rozwojowy, zatem są możliwe do nabycia w drodze kształcenia lub w wyniku dotychczasowych doświadczeń podmiotu⁸. Warto zatem zadbać o ich kształtowanie, tak aby - jak podkreśla Beata Ciupińska⁹ - stały się kluczem otwierającym drzwi do poprawnych, akceptowanych społecznie i dających zadowolenie kontaktów z innymi. Na szczególne znaczenie tej kwestii zwracają uwagę liczni autorzy¹⁰, a Włodzimierz Heller dokonując analizy osiągnięć badawczych dotyczących kompetencji społecznych, zauważa palącą konieczność przeprowadzenia rzetelnych badań i analiz stanu kompetencji i umiejętności interpersonalnych młodzieży. Zakłada, że mogą one obnażyć zagrożenia w posługiwaniu się dorastających najważniejszymi ludzkimi sprawnościami. „Warto o tym myśleć zawczasu, dopóki zachodzące zmiany są „dostrzegalne” i dopóki nie mają jeszcze charakteru nieodwracalnego”¹¹.

1. Założenia metodologiczne badań

Kompetencje prospołeczne to najogólniej ujmując umiejętność nawiązywania satysfakcjonujących jednostkę i otoczenie relacji interpersonalnych, które zapewniają jej realizację własnych potrzeb bez naruszania standardów obowiązujących życiu społecznym.

W prezentowanym projekcie badawczym przedmiotem badań uczyniono umiejętności prospołeczne z perspektywy nastolatków.

Podjęmując wskazaną tematykę wyznaczono cel główny: Poznanie poziomu kompetencji prospołecznych deklarowanych przez nastolatków. Cele szczegółowe obejmują:

- Ustalenie różnic w sprawnym posługiwaniu się umiejętnościami prospołecznymi przez dziewczęta i chłopców.
- Nakreślenie symptomatycznego profilu dziewczyny i chłopca z uwzględnieniem wykorzystywanych umiejętności prospołecznych.

⁶ A. P. Goldstein, E. McGinnis., *Skillstreaming. Kształtowanie młodego człowieka. Nowe strategie i perspektywy nauczania umiejętności prospołecznych*, KARAN, Warszawa 2001; A. P. Goldstein, E. McGinnis, *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia. Nowe strategie i perspektywy nauczania umiejętności prospołecznych*, KARAN, Warszawa 2001; S. Kania, *Efektywność treningu kompetencji społecznych w profilaktyce zachowań agresywnych dzieci i młodzieży – przegląd literatury. Możliwości, ograniczenia i nowe perspektywy badawcze*, "Edukacyjna Analiza Transakcyjna", 2021, nr 10, s. 199–215; E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w działalności pedagoga resocjalizacyjnego – założenia teoretyczne i metodologiczne identyfikacji zaburzeń w przystosowaniu*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2016, nr 35(2) s. 195 - 222.

⁷ K. Knopp, K. *Inteligencja emocjonalna dzieci i młodzieży a ich funkcjonowanie w relacjach z rówieśnikami*, „Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio”, 2020, nr 44(4), s. 149.

⁸ A. Nowak, M. Szafrński, op. cit. s. 38.

⁹ B. Ciupińska, *Nauczyciele o zachowaniach problemowych dorastających. Praktyka pedagogiczna i wyzwania*, Wyd. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Piotrków Trybunalski 2021, s. 55.

¹⁰ M. Bandach., *Trening umiejętności społecznych jako forma podnoszenia kompetencji społecznych*, „Economics and Management” 2013, nr 4, s. 82 - 97; A. P. Goldstein, E. McGinnis., *Skillstreaming. Kształtowanie młodego człowieka ...* op. cit.; W. Heller, *Kompetencja interpersonalna młodzieży szkolnej/akademickiej. Czy media cyfrowe są zagrożeniem dla umiejętności interpersonalnych młodego pokolenia?*. [w:] W. Heller, A. Janik (red.), *Kompetencje w przestrzeni szkół*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 17–28S; S. Kania, *Efektywność treningu kompetencji...* op. cit.

¹¹ W. Heller op. cit., s. 28.

Badanie przebiegało w dwóch częściach. Najpierw uczniowie uczestniczyli w spotkaniu, na którym zostały omówione umiejętności prospołeczne ważne dla konstruktywnych relacji interpersonalnych. Następnie otrzymali do wypełnienia kwestionariusze ankiet dotyczące percepcji własnych umiejętności. Oceniali swoje kompetencje w zakresie wykorzystywania 20 podstawowych umiejętności prospołecznych¹²: proszenie o pomoc, dawanie instrukcji, przekonywanie innych, znajomość swoich uczuć, wyrażanie swoich uczuć, radzenie sobie z złością, radzenie sobie ze strachem, samokontrola, obrona swoich praw, reagowanie na zaczepki, unikanie kłopotów z innymi, trzymanie się z dala od bójek, radzenie sobie z zakłopotaniem, radzenie sobie z pominięciem, reagowanie na perswazję, reagowanie na niepowodzenia, radzenie sobie z oskarżeniem, przygotowanie się do trudnej rozmowy, radzenie sobie z presją grupy, podejmowanie decyzji.

Badani wskazywali jak często te umiejętności stosują w relacjach z innymi - zawsze, zazwyczaj, czasami, rzadko, nigdy.

W badaniach wzięło udział 104 uczniów (46 dziewcząt i 58 chłopców) uczęszczających do VII i VIII klas szkoły podstawowej.

2. Kompetencje prospołeczne wykorzystywane przez dorastających w relacjach z innymi

Analiza wyników badań pokazała, które umiejętności prospołeczne dorastający uznali za najczęściej stosowane w relacjach interpersonalnych. Wiodąca okazała się samokontrola, zdecydowana większość respondentów (95,2 % wskazań na częstotliwość zawsze i zazwyczaj) ma poczucie, że potrafi zapanować nad sobą w różnych sytuacjach społecznych. Bardzo liczna grupa nastolatków (88,5% wskazań na częstotliwość zawsze i zazwyczaj) wskazała, że potrafi reagować na perswazję i skutecznie obronić się przed namowami innych osób. Wysoko (85,6% wskazań na częstotliwość zawsze i zazwyczaj), uplasowała się także umiejętność reagowania na zaczepki. Niewiele mniej liczna grupa respondentów (85,6% wskazań na częstotliwość zawsze i zazwyczaj) przyznała, że potrafi zapanować nad sobą i unikać bójek.

Zdecydowana większość respondentów (74%) wskazała, że zawsze i zazwyczaj wykorzystuje umiejętność przygotowania się do trudnej rozmowy, a także potrafi nazwać i rozumie przeżywane emocje. Wysoki odsetek badanych nie ma także problemów z radzeniem sobie ze strachem (69,2%) i deklaruje, że potrafi unikać kłopotów z innymi (63,5%).

W świetle powyższego można uznać, że większość biorących udział w badaniach dorastających jest przeświadczona, że potrafi zadbać o poprawne relacje z innymi.

Opinie respondentów odnośnie wykorzystywania umiejętności: wyrażania swoich uczuć oraz radzenia sobie z pominięciem są podobne - połowa badanych jest przekonana o regularnym ich stosowaniu w adekwatnych sytuacjach i taka sama grupa stwierdza, że tylko czasami i rzadko potrafi posłużyć się tymi umiejętnościami. Podobna sytuacja dotyczy umiejętności dawania instrukcji (54,5% wskazań zawsze i zazwyczaj - 45,2% wskazań czasami i rzadko) oraz podejmowania decyzji (53,8% wskazań zawsze i zazwyczaj - 41,3% wskazań czasami i rzadko).

Warto podkreślić, że wszyscy zapytani, oceniając wykorzystywane przez siebie umiejętności prospołeczne wskazali, że proszenie o pomoc, dawanie instrukcji, wyrażanie swoich uczuć, radzenie sobie z pominięciem, reagowanie na perswazję, reagowanie na niepowodzenia oraz radzenie sobie z presją grupy potrafią wykorzystywać w relacjach społecznych - w odniesieniu do tych umiejętności nikt z badanych nie udzielił odpowiedzi „nigdy nie potrafie wykorzystać tej umiejętności”.

Dorastający dokonując wglądu w posiadane umiejętności prospołeczne przyznali jednak, że są obszary w relacjach z innymi, które sprawiają im kłopoty. Połowa respondentów

¹² A. P. Goldstein, K. W. Reagies, L. L. Amann, *Umiejętności chroniące*, KARAN, Warszawa 2001.

tylko czasami i rzadko potrafi radzić sobie z pominięciem oraz wyrażać swoje uczucia w sposób zrozumiały dla innych. Badani adolescentenci przyznali, że mają problemy w zakresie przekazywania innym informacji, w sposób pozwalający łatwo kierować się nimi - umiejętność dawania instrukcji przez 45,2% jest skutecznie wykorzystywana czasami i rzadko. Również podejmowanie decyzji nie jest mocną stroną 41,2% respondentów.

Wprawdzie nieliczni badani (7,7%), ale faktem jest, że nazywając swoje trudności w relacjach społecznych przyznali, że nigdy nie stosują umiejętności przekonywanie innych oraz radzenia sobie z oskarżeniem. Kilku badanych nie wykorzystuje także umiejętności: unikania bójk (5,8%), a 3,9% zapytanych nie potrafi nigdy radzić sobie z czyjąś złością, obronić swoje prawa i utrzymać samokontrolę.

Dorastający są w zdecydowanej większości przeświadczeni, że dobrze wykorzystuje umiejętności prospołeczne, ważne jest jednak, że niektórzy badani analizując własne relacje z innymi dostrzegali obszary deficytowe i trudności.

3. Podobieństwa i różnice w deklarowanych przez dziewczęta i chłopców umiejętnościach prospołecznych

Dziewczęta i chłopcy odmiennie postrzegają posługiwanie się umiejętnościami prospołecznymi. Podobne opinie mają jedynie w odniesieniu do stosowania samokontroli. Bez mała wszyscy badani (91,3% dziewcząt i 98,3% chłopców) mają poczucie, że potrafią zapanować nad swoim zachowaniem czyli rozpoznać sygnały świadczące o napięciu i możliwości utraty kontroli oraz zastosować właściwe techniki redukujące niepokój czy złość. Zatem dorastający nie powinni mieć kłopotów z uciekaniem się do rękoczynów. Umiejętność rozwiązywania nieporozumień i konfliktów z innymi nie powinna sprawiać kłopotów tym wszystkim, którzy deklarują, że potrafią panować nad sobą. Niestety umiejętność trzymania się z dala od bójk jest wykorzystywana zawsze i zazwyczaj przez nieco mniej liczną grupę - 83% badanych obu płci. Co ciekawe 13% dziewcząt przyznało, że nigdy nie potrafi trzymać się z dala od bójk.

Analiza zgromadzonych danych pokazała rozdźwięk między dziewczętami i chłopcami w postrzeganiu posiadanych umiejętności prospołecznych. Największy kontrast dotyczy wyrażania swoich uczuć - zdecydowana większość respondentek (82,6%) jest przekonana, że zawsze i zazwyczaj potrafi komunikatywnie okazać innym własne przeżycia, bez względu na to, czy są to przyjemne uczucia, czy nieprzyjemne. Natomiast lwia część ich kolegów (75,9%) uważa, że potrafi wykorzystać tę umiejętność rzadko lub czasami.

Odmienne przedstawia się kwestia reagowania na niepowodzenia, tum razem prawie wszyscy zapytani chłopcy (91,4%) wyrazili swoje przeświadczenie o tym, że zawsze i zazwyczaj potrafią zastanowić się i zrozumieć doznaną porażkę, natomiast co trzecia z ich koleżanek (63%) wykorzystuje wskazaną umiejętność rzadko lub czasami. Podobnie w sytuacji, kiedy pojawia się konieczność radzenia sobie z czyjąś złością prawie wszyscy chłopcy (98,3%) przyznają, że potrafią zawsze i zazwyczaj ze spokojem i bez strach zareagować, w asertywny sposób poradzić sobie ze zdenerwowaniem oponentów. Podobną opinię wyraziła tylko połowa ich koleżanek (54,3%), pozostałe są przeświadczone, że rzadko i czasami są w stanie sprostać takiemu wyzwaniu. Również w zakresie radzenia sobie z oskarżeniem, to dużo liczniejsza grupa chłopców (91,4%) niż dziewcząt (47,8%) wskazuje, że zawsze i zazwyczaj potrafi dokonać analizy zaistniałej sytuacji i dokonać oceny zasadności oskarżenia.

Analizując kwestię radzenia sobie nastolatków ze strachem, ponownie okazało się, że chłopcy wyżej oceniają swoją sprawność w tym zakresie. Mimo, że 3,4% z nich przyznało, że nigdy nie potrafi wykorzystać tej umiejętności, to aż 87,9% nastolatków płci męskiej wyraziło przekonanie, że zawsze i zazwyczaj potrafi poradzić sobie ze strachem ustalając obiekt i sytuację powodującą go. Podobną opinię o tej umiejętności prospołecznej wyraziła mniej liczna (45,7%) ich koleżanek.

Liczniejsza grupa chłopców (96,6%) niż dziewcząt (56,5%) deklaruje wykorzystywanie umiejętności obrony swoich praw zawsze i zazwyczaj. Również domeną chłopców (86,2% wskazań zawsze i zazwyczaj) okazało się radzenie sobie z zakłopotaniem. Tylko co druga ich koleżanka (52,2%) wybrała podobną odpowiedź, a 4,3% wskazało, że nigdy nie potrafi pokonać w akceptowany sposób, zawstyżenia wobec osoby je prowokującej.

Zebrane dane pokazały, że zdecydowanie liczniejsza grupa nastolatków (91,3%) zawsze i zazwyczaj potrafi rozpoznać, a także prawidłowo nazwać swoje uczucia ujawniające się w różnych sytuacjach. Znajomość swoich uczuć jako umiejętność wykorzystywaną zawsze i zazwyczaj uznało 58,6% ich kolegów.

Dziewczęta (71, 7% wskazań zawsze i zazwyczaj) lepiej radzą sobie z unikaniem kłopotów z innymi. Mniej liczna grupa ich kolegów (56,9%) potrafi zawsze i zazwyczaj uchronić się od sytuacji mogącej spowodować problemy. Są też sprawniejsze w rzeczowym tłumaczeniu jak wykonać zadanie - 65,2% z nich zawsze i zazwyczaj potrafi wykorzystać umiejętność dawania instrukcji, podczas gdy ponad połowa ich kolegów (53,4%) umiejętność potrafi zastosować w praktyce rzadko lub czasami.

Reasumując powyższe należy podkreślić, że dorastający - bez względu na płeć - są przekonani o wysokich kompetencjach w zakresie samokontroli oraz unikania bójek, a co za tym idzie rozwiązywania nieporozumień i konfliktów bez uciekania się do agresji. Dziewczęta są sprawniejsze w wyrażaniu przeżywanych stanów uczuciowych oraz rozpoznawaniu ich, unikaniu kłopotów z innymi i dawaniu instrukcji, natomiast gorzej niż ich koledzy radzą sobie z wieloma trudnymi sytuacjami, między innymi z niepowodzeniami, strachem, czyjąś złością i oskarżeniami ze strony innych osób.

Analiza danych pokazała znaczące dysproporcje w uświadamianiu sobie przez dziewczęta i chłopców posiadanych umiejętności prospołecznych, co pozwala pokusić się o nakreślenie typowych sylwetek nastolatków w zależności od ich płci. Dokonywane przez dorastających wybory odpowiedzi - dotyczących częstotliwości sprawnego posługiwania się umiejętnościami ważnymi dla budowania konstruktywnych relacji międzyludzkich oraz poprawnego realizowania przypisanych ról społecznych - wyłaniają specyficzny obraz nastolatka w zakresie radzenia sobie z różnymi sytuacjami społecznymi. Ten znamieny wizerunek jest odmienny dla dziewcząt i chłopców.

3.1. Symptomatyczny profil dziewczyny

Dziewczęta deklarują, że zawsze i zazwyczaj:

- Potrafią zapanować nad swoim zachowaniem i zachować samokontrolę (91,30%), zatem rozpoznają sygnały mogące wyprowadzić je z równowagi, mają wgląd w siebie, a także identyfikują źródła napięcia i niepokoju.

- Większość (82,6%) potrafi mierzyć się z rozwiązywaniem nieporozumień i konfliktów, stroniąc od zachowań agresywnych i unikając przemocy, chociaż niektóre nastolatki (13%) mają kłopot z unikaniem bójek - nigdy nie stosują tej umiejętności.

- Radzą sobie z przeciwstawianiem się nakłanianiu do swoich racji przez innych (78,3%), jedynie co piąta z zapytanych dziewcząt przyznała, że czasami i rzadko jest w stanie odróżnić własne poglądy od poglądów innych osób i skutecznie zareagować na perswazję.

- Właściwie reagują na zaczepki (73,9%), większość potrafi powstrzymać się od agresji czy pragnienia odwetu i nie wycofuje się, jedynie co piąta z respondentek przyznaje, że mierząc z tą umiejętnością problemy i wykorzystuje ją tylko czasami lub rzadko.

- Zdecydowana większość nastolatków (71,7%) potrafi skutecznie powstrzymać się od zachowań prowokujących sytuację będącą źródłem kłopotów z innymi. Jednak jedna czwarta zapytanych dziewcząt tylko czasami i rzadko potrafi właściwie ocenić sytuację i uchronić się przed nieprzyjemnościami powstającymi w relacjach z innymi.

- Ponad połowa zapytanych dziewcząt (67,4%) deklaruje, że dobrze radzi sobie z przygotowaniem się do trudnej rozmowy, co oznacza, że potrafi przemyśleć problem i nakreślić czego będzie dotyczyła rozmowa oraz poszukiwać stosownych argumentów.

- Taka sama grupa respondentek (65,2%) radzi sobie z proszeniem o pomoc - umiejętnie informuje otoczenie jakie są jej potrzeby i oczekiwania - a także potrafi dawać instrukcje czytelnie wskazując innym jak wykonać zadanie i wywiązać się z przydzielonego zakresu obowiązków.

Dziewczęta identyfikują także utrudnienia w sprawnym wykorzystywaniu umiejętności prospołecznych:

- Tylko rzadko i czasami ponad połowa respondentek (63%) podejmuje działania ukierunkowane na ochronę siebie i skutecznie reaguje na niepowodzenia.

- Kłopotem dla nastolatek jest radzenie sobie z pominięciem - co druga z nich (54,3%) przyznaje, że tylko czasami i rzadko jest w stanie podjąć działania ukierunkowane na ponowne włączenie się do grupy i ma kłopoty z analizą sytuacji prowadzącej do odrzucenia.

- Taka sama grupa dziewcząt (54,3%) ma trudności z pokonywaniem strachu, deklaruje, że tylko rzadko i czasami potrafi wykorzystać tę umiejętność.

- Połowa badanych dziewcząt (50%) tylko rzadko i czasami posługuje się umiejętnością podejmowania decyzji adekwatnie nazywając problem, z którym trzeba się zmierzyć, ustalając listę alternatywnych decyzji i zbierając informacje o ich skutkach.

- Nastolatki miewają trudności z umiejętnością odmawiania grupie bez złości i obrażania się - 45,7% respondentek czasami i rzadko radzi sobie z presją grupy.

- Dziewczęta wskazują, że gorzej radzą sobie z zakłopotaniem (43,5%), zatem trudno im pokonać zawstydzenie minimalizując powód zakłopotania, ignorując go, obracając w żart czy odwracając uwagę.

- Co trzecia zapytana dziewczyna identyfikuje problemy w sprawnym wykorzystywaniu umiejętności radzenia sobie z cudzą złością (37%), nie potrafi zachować się asertywnie broniąc własnych praw (34,8%), czy poradzić sobie z oskarżeniem (34,8%). Zdarza się, że niektóre nastolatki (17,4%) nigdy nie są w stanie skorzystać z repertuaru zachowań (zaprzeczanie oskarżeniu, wyjaśnienie swojego zachowania, sprostowanie wyobrażeń osoby oskarżającej, przeproszenie, propozycja rekompensaty za poniesienie straty) broniących przed pomówieniem czy wyjaśniających złe zachowanie.

Reasumując powyższą analizę można nakreślić profil nastolatki, która zawsze zachowuje samokontrolę, zazwyczaj unika bójek, radzi sobie z perswazją i zaczepkami ze strony innych oraz unika kłopotów z innymi. Co druga nastolatka potrafi przygotować się do trudnej rozmowy, prosić o pomoc i dawać czytelne instrukcje innym, jednak zdarzają się im problemy z udźwignięciem niepowodzeń, pominięcia, pokonaniem strachu oraz podejmowaniem decyzji. Rzadziej słabo radzą sobie z presją grupy, zakłopotaniem, czyjąś złością, obroną swoich praw i oskarżeniem.

3.2. Symptomatyczny profil chłopca

Chłopcy deklarują, że zawsze i zazwyczaj:

- Radzą sobie z czyjąś złością i zachowują samokontrolę - tak twierdzą niemal wszyscy zapytani (98,3%). Zatem, nie tylko ze spokojem potrafią wsłuchać się w to co komunikuje ktoś rozzłoszczony, nawet kiedy ta złość kierowana jest bezpośrednio do nich, ale także panują nad swoim zachowaniem. Badani adolescenti są przekonani, że potrafią zidentyfikować pojawiający się niepokój, złość czy napięcie - rozpoznać sygnały wskazujące na możliwość utraty samokontroli na swoim postępowaniu.

- Potrafią skutecznie bronić swoich praw (96,6%), to znaczy, że zawsze i zazwyczaj bez złości i agresji rzeczowo komunikują z czego wynika ich niezadowolenie i starają się by inni respektowali ich prawa.

- Przeważająca większość (96,6%) jest w stanie sprostać sytuacjom, w których trzeba posłużyć się umiejętnością reagowania na perswazję. Uznają, że potrafią odróżnić własne poglądy od poglądów innych osób i skutecznie przeciwstawiają się przekonywaniu innych do swoich racji, jeśli mają odmienne zdanie.

- Podobna grupa nastolatków (94,8%), jest przeświadczona, że stosowanie umiejętności reagowanie na zaczepki nie jest dla nich problemem. Wyrażają zatem przekonanie, że nawet sprowokowani nie podejmują zachowań agresywnych, nie są nastawieni na działania odwetowe i unikają zachowań wywołujących złośliwości ze strony innych.

- Chłopcy zawsze i zazwyczaj potrafią poprawnie reagować na niepowodzenia, 91,4% z zapytanych wskazało, że potrafi zastanowić się nad doznaną porażką i podjąć próbę zrozumienia jej, aby w przyszłości podobnych trudnych sytuacji uniknąć. Można zatem spodziewać także się, że są gotowi podjąć refleksję nad kierunkiem zmian w wymiarze osobistym i interpersonalnym.

- Potrafią radzić sobie z oskarżeniem. Zawsze i zazwyczaj niemal cała zapytana grupa chłopców (91,4%) potrafi przeanalizować sytuację związaną z oskarżeniem i kompetentnie wyjaśnić swoje stanowisko, a jeżeli oskarżenie nie jest bezpodstawne, są w stanie przeprosić i zrekompensować szkody.

- Chłopcy radzą sobie ze strachem - tylko nieliczni (8,6%) miewają z tym problem. Większość z nich wskazuje, że racjonalnie ocenia obiekt i sytuację wzbudzającą obawy szacując faktyczne zagrożenie.

- Potrafią opanować zakłopotanie (86,2%), zatem w konstruktywny sposób radzą sobie z zawstydzeniem.

- Chłopcy są także przeświadczeni, że przekonywanie innych, przygotowanie się do trudnej rozmowy oraz radzenie sobie z presją grupy są stanowią większego problemu (79, 3% wskazań zawsze i zazwyczaj). Rysuje się, zatem obraz nastolatków, którzy wiedzą czego pragną i potrafią do realizacji swoich pomysłów pozyskać innych. Skłonnych do spokojnej refleksji przed podjęciem ważnych rozmów z innymi. Radzących sobie konstruktywnie z namowami innych do działań, których nie chcą podejmować, mimo że grupa stosuje naciski.

Chłopcy, podobnie jak miało to miejsce w przypadku ich koleżanek, identyfikują także utrudnienia w sprawnym wykorzystywaniu umiejętności prospołecznych, ale jest ich zdecydowanie mniej:

- Najliczniejsza grupa (75,9%) deklaruje, że tylko rzadko i czasami potrafi wykorzystać umiejętność wyrażania uczuć. Zatem większość nastolatków ma kłopot z komunikatywnym i sprawnym okazywaniem innym własnych stanów emocjonalno-uczuciowych, bez względu na to czy są to doznania przyjemne (szczęście), czy nieprzyjemne (zdenerwowanie, zakłopotanie).

- Co drugi chłopiec (53,4%) przyznaje, że dawanie instrukcji nie jest jego najmocniejszą stroną. Czasami i rzadko potrafi rzeczowo przedstawić innym swoje zamysły.

- Chłopcy przejawiają również problemy w zakresie radzenia sobie z pominięciem (46,6% wskazań czasami i rzadko). Trudność sprawia im zidentyfikowanie przyczyn powodujących odrzucenie przez innych oraz podjęcie działań prowadzących do ponownego dołączenia do grupy.

- Znajomość swoich uczuć, dla części nastolatków (41,4%) jest poważnym wyzwaniem. Zarówno rozpoznawanie sytuacji je powodujących, jak i umiejętne nazywanie przeżywanych stanów emocjonalno-uczuciowych jest umiejętnością wykorzystywaną czasami i rzadko.

- Chłopcy (36,2%) mają skłonność do pograżania się w sytuacjach trudnych . Przyznają, że tylko czasami i rzadko dokonują rzeczowej oceny zajścia, mogących doprowadzić do powstrzymania się od sytuacji powodującej kłopoty z innymi.

• Co trzeci chłopiec (34,5%) wskazuje na sporadyczne wykorzystywanie umiejętności prośenie o pomoc oraz podejmowanie decyzji. Tym samym przyznaje, że nie potrafi sprawnie komunikować innym jakie są jego potrzeby, oczekiwania, jakie trudności musi pokonać. Tylko czasami i rzadko potrafi na czym polega problem, z którym się mierzy oraz czy oczekuje pomocy i od kogo. Ma także niższą sprawność w dokonywaniu przemyślanych wyborów w oparciu o dokonany bilans zysków i strat.

Reasumując powyższą analizę można nakreślić profil nastolatka, który zawsze zachowuje samokontrolę i radzi sobie z czyjąś złością. Niemal każdy potrafi skutecznie bronić swoich praw i reagować na perswazję, zareagować na zaczepki i niepowodzenia. W zdecydowanej większości ma przeświadczenie, że radzi sobie ze strachem, zaniepokojeniem, przekonywaniem innych, presją grupy oraz przygotowaniem się do trudnej rozmowy. Mają jednak problem z wyrażaniem swoich uczuć, rzadziej z ich identyfikowaniem i nazywaniem. Gorzej radzą sobie także z pominięciem, z unikaniem kłopotów z innymi oraz z proszeniem o pomoc, dawaniem instrukcji i podejmowaniem decyzji.

Zakończenie

W wyniku zaprezentowanych dociekań badawczych udało się poznać poziom umiejętności prospołecznych nastolatków. Nie wszystkie z poddanych analizie - szczególnie wyrażanie uczuć, radzenie sobie z pominięciem oraz dawanie instrukcji czy podejmowanie decyzji - nie są przez młodzież powszechnie stosowane.

Wiele umiejętności prospołecznych badani uznają za opanowane w stopniu pozwalającym na ich permanentne stosowanie. Jednak należy podkreślić, że są to deklaracje uczniów dotyczące radzenia sobie w analizowanych sytuacjach.

Ujawniły się rozbieżności w sprawnym posługiwaniu się umiejętnościami prospołecznymi w zależności od płci respondentów, co pozwala nakreślić odrębny profil posługiwania się umiejętnościami prospołecznymi przez dziewczęta i chłopców. Może okazać się to ważną wskazówką w pracy wychowawczej i profilaktycznej, a szczególnie w obszarze kształtowania poczucia własnej wartości i adekwatnej samooceny nastolatków.

W świetle powyższego wyznaczone cele zostały w pełni zrealizowane.

Przeprowadzone badania potwierdziły także wcześniejsze ustalenia Sławomira Kania¹³, który wykazał, że: przeciętny poziom kompetencji społecznych młodzieży jest niezadowalający i płeć ma znaczenie przy rozwijaniu kompetencji społecznych - kobiety wykazywały się wyższymi istotnie statystycznie wynikami w stosunku do mężczyzn, szczególnie w zakresie umiejętności alternatywnymi w stosunku do agresji.

Zatem należy ponowić postulat intensywnych starań ukierunkowanych na rozwijanie kompetencji prospołecznych młodego pokolenia. Szczególnie ważnymi ogniwami mogą okazać się programy i treningi rozwijające kompetencje społeczne uczniów.

Streszczenie:

Kompetencje społeczne decydują o prawidłowej socjalizacji i osiągnięciu dojrzałości niezbędnej do odpowiedzialnego pełnienia przypisanych ról społecznych. W artykule podjęto problematykę umiejętności prospołecznych adolescentów, wykorzystywanych przez nich w relacjach z innymi.

Zaprezentowane wyniki badań, których celem było poznanie poziomu kompetencji prospołecznych deklarowanych przez nastolatków. Ustalono umiejętności, które dorastający sprawnie wykorzystują w relacjach społecznych oraz te, które zaliczają do deficytowych. Zgromadzone dane wykazały różnice w deklarowanych umiejętnościach w zależności od płci badanych i pozwoliły na nakreślenie typowego profilu dziewczyny i chłopca. Może to być

¹³ S. Kania, *Efektywność treningu kompetencji...* op. cit. s. 68.

cenna sugestia przy wyznaczaniu kierunków pracy profilaktycznej w obszarze zachowań ryzykownych uczniów.

Słowa kluczowe: kompetencje społeczne, wychowanie, zachowania ryzykowne, profilaktyka, resocjalizacja

Summary:

Social competence determines the appropriate socialization and acquiring maturity essential to handle the social roles effectively. The article focuses on the adolescents' prosocial abilities used by them in relations with others.

The aim of the research was to find out the level of prosocial competence proclaimed by the adolescents. The results showed skills which young people use effectively in social interactions and those which they lack. The data established the difference in the declared abilities depending on the sex and allowed to outline the typical profile of a girl and boy. It might be a valuable clue while working on the prevention directions in the field of pupils' hazardous behavior.

Key words: social competence, nurture, hazardous behaviour, prevention, resocialization.

Bibliografia:

1. Bandach M., *Trening umiejętności społecznych jako forma podnoszenia kompetencji społecznych*, „Economics and Management” 2013, nr 4, s. 82 - 97.
2. Ciupińska B., *Nauczyciele o zachowaniach problemowych dorastających. Praktyka pedagogiczna i wyzwania*, Wyd. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Piotrków Trybunalski 2021
3. Goldstein A. P., McGinnis E., *Skillstreaming. Kształtowanie młodego człowieka. Nowe strategie i perspektywy nauczania umiejętności prospołecznych*, KARAN, Warszawa 2001.
4. Goldstein A. P., McGinnis E., *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia. Nowe strategie i perspektywy nauczania umiejętności prospołecznych*, KARAN, Warszawa 2001.
5. Goldstein A. P., K. W. Reagies, L. L. Amann, *Umiejętności chroniące*, KARAN, Warszawa 2001.
6. Heller W., *Kompetencja interpersonalna młodzieży szkolnej/akademickiej. Czy media cyfrowe są zagrożeniem dla umiejętności interpersonalnych młodego pokolenia?*. [w:] W. Heller, A Janik (red.), *Kompetencje interpersonalne w przestrzeni szkoły*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 17–28.
7. Jan Paweł II, *Encyklika Fides et Ratio*, [w:] Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wyd. ZNAK, Kraków 2005.
8. Kania S., *Diagnoza kompetencji społecznych młodzieży licealnej – w kierunku profilaktyki pozytywnej*, [w:] W. Heller, A Janik (red.), *Kompetencje interpersonalne w przestrzeni szkoły*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 68 - 79.
9. Kania S., *Efektywność treningu kompetencji społecznych w profilaktyce zachowań agresywnych dzieci i młodzieży – przegląd literatury. Możliwości, ograniczenia i nowe perspektywy badawcze*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna”, 2021, nr 10, s. 199–215.
10. Knopp K., *Inteligencja emocjonalna dzieci i młodzieży a ich funkcjonowanie w relacjach z rówieśnikami*, „Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio”, 2020, nr 44(4), s. 152.
11. Nowak A., M. Szafranski M., *Kompetencje interpersonalne, emocjonalne i społeczne licealistów – projekt edukacyjny "SWAP ON! Przełącz się na integrację!"*, [w:] W. Heller, A Janik (red.), *Kompetencje interpersonalne w przestrzeni szkoły*, Wyd. UAM, Poznań – Kalisz 2016, s. 29 - 41.

Netografia:

1. Kupiec H., *Ewaluacja programu rozwijania kompetencji komunikacyjnych w resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska”, 2018, nr 15 s. 183 - 198. Pobrano z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7a4f2c1a-35c7-4185-8968-0bfce9890e65> [Data dostępu 5.05.2023].

2. Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w działalności pedagoga resocjalizacyjnego – założenia teoretyczne i metodologiczne identyfikacji zaburzeń w przystosowaniu*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2016, nr 35(2) s. 195 - 222. Pobrano z: <https://journals.umcs.pl/lrp/article/view/3969> [Data dostępu 5.05.2023].